

studie te zijn, maar de aanleiding tot het onderzoek was natuurlijk Samuel en, in de tweede plaats, de 'libraire' Frans. Thissen richt zich met name tegen de dissertatie uit 1984 over Samuel van een leerlinge van de Amerikaanse kunsthistorica Svetlana Alpers, Celeste Brusati. Hij verwijt haar onjuistheden bij de presentatie van gegevens en vooringenomenheid in de interpretatie. Dat is waarschijnlijk de reden waarom genealogische en andere gegevens zo uitgebreid in de tekst van zijn eigen boek voorkomen. Ook het hoofdstuk over de Dordtse literaire kringen waarin Samuel en Frans zich bewogen, terwijl er naar Thissen eerlijk vermeldt geen concreet en contemporair bronnenmateriaal omtrent hun handelen bestaat, is wel zeer omslachtig en bevat de nodige toch niet zo functionele uitweidingen. Compositorisch is het boek met zijn deels sociaal-economische, deels sociaal-culturele context daarom niet zo gelukkig en weinig strak uitgevallen. In ideeënhistorisch opzicht bevat het eveneens enkele zwakke schakels. Eén is reeds genoemd waar de achtergrond van het ontstaan van Samuels trompe-l'oeil schilderijen ter sprake kwam. Een andere betreft de vraag of Gerardus Vossius aan de Dordtse Latijnse school een vroeg cartesiaanse tendens onder de geleerden zou hebben verspreid (121). Hier moet toch hoogstwaarschijnlijk een negatief antwoord op volgen. Jammer is ook dat de behandeling van Samuel van Hoogstraten *Inleyding* niet erg diep graaft. Dat kan echter ook te wijten zijn aan het gegeven dat Brusati er al veel aandacht aan heeft besteed. Maar voor wie iets naders over de familie Van Hoogstraten in de zeventiende eeuw wil weten is hier een kans geschapen alles te vinden wat beschikbaar is.

E. O. G. Haitsma Mulier

I. W. Lambrechtsen-van Essen, *De stadspoorten van Leiden en stadsbouwmeester Willem van der Helm (ca. 1628-1675)* (Leidse historische reeks IX; Utrecht: Matrijs, 1994, 95 blz., f29,95, ISBN 90 5345 045 9).

In 1988 studeerde de auteur van dit boekje af als Leids kunsthistorica. Ze schreef een scriptie over vijf Leidse stadspoorten en hun ontwerper, Willem Leendertsz. van der Helm. Voor de Leidse historische reeks voegde ze hier gegevens over de middeleeuwse en een aantal zeventiende-eeuwse stadspoorten aan toe. Nadrukkelijk, zo deelt zij mee, 'bleven' Van der Helm en zijn poorten echter 'centraal staan'. Misschien ten gevolge van de ontstaansgeschiedenis van het boekje maken de eerste hoofdstukken, over de middeleeuwse stadsverdediging van Leiden en de veranderingen in het vestingstelsel in de zestiende eeuw een wat plichtmatige indruk.

Uiteraard is de geschiedenis van de stadsmuren en -poorten onverbrekkelijk verbonden met de uitbreidingen die de stad in de loop der jaren onderging, en de auteur wijst terecht op de tijdelijkheid van de Leidse verdedigingswerken, zeker in de periode dat de stad snel groeide. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in Leiden uit deze periode slechts een toren bewaard is gebleven.

Pas bij de beschrijving van de ontwikkelingen in de zeventiende eeuw wordt de auteur enthousiast. In 1611, 1644 en 1658 werd Leiden uitgebreid, en er verrees een fors aantal gebouwen. De bouw van dergelijke objecten werd veelal geleid door plaatselijke steenhouwers, timmerlieden en metselaars. In 1622 trad Willem van Helm in dienst bij de stad Leiden als meestertimmerman, een functie die hij in 1675 weer neerlegde. Hij had het vak in Leiden geleerd en bleef kennelijk zijn hele leven in de stad werken.

Van der Helm was meer dan een aannemer. Het waaggebouw van Pieter Post was op Van der Helms ontwerp gebaseerd, en zijn stadspoorten zijn fraaie, zelfstandig ontworpen kunstwerken. De auteur beschrijft zorgvuldig hoe een poort tot stand kwam, en de beschrijving van de werkwijze van Van der Helm en zijn werkplaats levert het spannendste deel van het boekje op. Een kort hoofdstukje over de verdere geschiedenis van de poorten sluit het boek af.

De groei van scriptie tot boek was kennelijk moeizaam. De verschillende onderdelen van het werk zitten wat ongemakkelijk in een omslag, en de uitgever heeft de zaak niet verbeterd door de korte feitelijke beschrijvingen van de poorten in kadertekstjes kennelijk willekeurig door het boek te verspreiden. De criteria om een term op te nemen in de verklarende woordenlijst zijn onduidelijk en de omschrijvingen zijn soms te lapidair om verduidelijkend te zijn ('poorter = inwoner!'). De afkortingen die in de noten gebruikt worden blijven onverklaard en een enkele titel waarnaar verwezen wordt is niet terug te vinden (11). Zeker de eerste hoofdstukken van het boek zijn niet te lezen zonder een stadsplattegrond van Leiden er bij te nemen, de kaartjes die de uitgever verstrekt zijn zo vaag dat ze soms zinloos worden (14, 93). Op de bladzijden 45/55 zijn twee kolommen verwisseld.

Wie dorst naar kennis over stadspoorten komt er met dit deel van de Leidse historische reeks wat bekaaid af. Wie echter in Willem van der Helm, en de bouwpraktijk in de zeventiende eeuw geïnteresseerd is zal delen ervan met genoeg lezen.

F. J. Kossmann

E. Schut, *De joodse gemeenschap in de stad Groningen 1689-1796* (Dissertatie Groningen 1995, Groninger historische reeks XII, Bouwstoffen voor de geschiedenis van de joden in Nederland VII; Assen: Van Gorcum, 1995, vii + 290 blz., f55,-, ISBN 90 232 2976 2).

De stroom van publikaties over de lokale geschiedenis van de joden in Nederland blijft nog steeds aanhouden en ook de belangstelling voor joodse genealogie is nog steeds groeiend. Deze trend is enerzijds verheugend, maar heeft ook een negatieve kant. Het vele onderzoek heeft nog steeds niet geleid tot een poging om al de heterogene gegevens samen te voegen en te structureren. Ineke Brasz heeft reeds in 1983 in haar artikel 'De joden in de mediene. Suggesties voor een thematische aanpak voor hun geschiedenis', *Studia Rosenthaliana*, XVII, 58-65 gepleit voor het opstellen van een aantal vaste sociologische, demografische en economische-sociale kaders, om tot een betere bundeling van de vaak zo verbrokkelde gegevens over de geschiedenis van de joden in Nederland buiten de grote steden te komen.

In dit licht gezien bevat de studie van Schut, die zich al vele jaren met de geschiedenis van de joden in Stad en Lande bezig houdt, eigenlijk niet veel nieuws. Uiteraard was het werk van I. Mendels, *De geschiedenis van de joden te Groningen* (Groningen, 1906, 1910) verouderd, maar het bevat nog steeds zeer bruikbare gegevens. Toch bewandelt de schrijver enige nieuwe wegen. Interessant zijn de analyses van de reële politieke machtsverhoudingen in de provincie tot 1795. Het grote aantal lokale rechtstoelen, waarin plaatselijke grootgrondbezitters zowel de bestuurlijke als de rechtsmacht uitoefenden, belemmerde de machtsuitoefening van het gewestelijke bestuur evenzeer als de uitvoering van het op papier